

C.J. de Poot & P.J. van Koppen (2002) Het opsporingsonderzoek. In: P.J. van Koppen, D.J. Hessing, H. Merkelbach & H.F.M. Crombag (red.), *Het recht van binnen: Psychologie van het recht* (pp. 295-322). Deventer: Kluwer

Het opsporingsonderzoek

Christianne J. de Poot
Peter J. van Koppen

Het verhaal dat – ondersteund door bewijsmiddelen – door het openbaar ministerie aan de rechtbank wordt gepresenteerd, vindt zijn oorsprong in het onderzoek dat door de politie wordt verricht. Aan de beslissing van de rechter over de waarde van dit verhaal zijn dan ook heel wat beslissingen van de politie en het openbaar ministerie voorafgegaan.

Dit hoofdstuk gaat over de wijze waarop de politie reageert op mogelijke strafbare feiten. Hoe reconstrueert de politie gebeurtenissen die in het verleden plaatsvonden en vormt ze het verhaal dat aan de rechtbank wordt gepresenteerd? Wij zullen veel refereren aan ons eigen onderzoek,¹ omdat empirisch onderzoek naar de manier waarop de recherche het opsporingsonderzoek verricht uiterst beperkt is.

De taken van de politie

De politie heeft als taak ‘te zorgen voor de daadwerkelijke handhaving van de rechtsorde en het verlenen van hulp aan hen die deze behoeven’² Daarbij wordt zij geconfronteerd met uiteenlopende gebeurtenissen. Ook de oplossingsmogelijkheden zijn divers, want op eenzelfde gebeurtenis kan op zeer verschillende manieren worden gereageerd. Als de politie bijvoorbeeld wordt geconfronteerd met cafégasten die met elkaar op de vuist gaan, kan ze kiezen voor een strafrechtelijke aanpak van de zaak. Ze kan er echter ook voor kiezen meer deëscalerend te werk te gaan. In dat geval probeert ze de zaak te sussen, de orde te herstellen en de reeds gepleegde feiten te laten voor wat ze zijn. Als zij kiest voor een strafrechtelijke aanpak, moet zij proberen de gebeurtenis die heeft plaatsgevonden te reconstrueren. Of de politie een gebeurtenis in onderzoek neemt, is afhankelijk van de manier waarop ze die interpreteert en van de effecten die ze van een strafrechtelijk onderzoek verwacht.

1. De Poot & Van Koppen (2002).
2. Art. 2 Politiewet 1993.

De selectie van zaken

Gebeurtenissen moeten aan bepaalde eisen voldoen, wil de politie overgaan tot het opsporen van daders en het verzamelen van bewijs. Uiteraard moet de gebeurtenis als mogelijk misdrijf worden geïnterpreteerd.³ Vervolgens moet bepaald worden of een strafrechtelijke aanpak zinvol is en tot de mogelijkheden behoort. De grote hoeveelheid mogelijke misdrijven waarmee de politie dagelijks wordt geconfronteerd, dwingt tot het maken van een keuze. Of een zaak in onderzoek wordt genomen, wordt niet alleen bepaald door de aard en ernst van de gebeurtenis en de prioriteiten die zijn opgesteld in beleidsplannen. Ook de mate waarin de zaak oplossingsmogelijkheden biedt, speelt hierbij een rol, zoals wij hieronder nog zullen zien.

Hoe de politie een misdrijf leert kennen

Of gebeurtenissen strafbare feiten zijn, wordt meestal in eerste instantie niet door de politie bepaald, maar door burgers die op grond van hun interpretatie besluiten melding te maken van een misdrijf.⁴ Feiten die in eerste instantie niet als misdrijf worden beoordeeld, komen slechts ter kennis van de politie als ze bij nader inzien een herinterpretatie vereisen.⁵

De gebeurtenissen die de politie bereiken, kunnen worden onderscheiden in snelle meldingen, waarbij de hulp van de politie direct wordt ingeroepen en de minder urgente meldingen. Als de hulp van de politie direct wordt ingeroepen, wordt ze zowel aangesproken op haar taak als hulpverlener als op haar taak als speurder. In dat geval gaat de politie in het algemeen direct ter plaatse. Op basis van de bevindingen ter plaatse wordt besloten of en hoe de zaak verder wordt behandeld. Dit zijn echter relatieve uitzonderingen. Slechts 22% van de misdrijven wordt binnen 10 minuten gemeld en ongeveer de helft is twee uur na het plaatsvinden van het delict nog niet bij de politie bekend.⁶ Als een misdrijf pas later wordt gemeld, moet de politie afgaan op de informatie van getuigen. Die

3. Wij beperken ons in dit hoofdstuk tot misdrijven en laten overtredingen buiten beschouwing.
4. Uit onderzoek van Steer (1980) bleek dat in Engeland 82% van de misdrijven door een melding uit het publiek ter kennis van de politie kwam. In ons eigen onderzoek, waarin we 1827 Nederlandse rechercheonderzoeken bestudeerden, bleek zelfs 92% van de zaken aan de politie bekend te worden door een melding uit het publiek. Zie De Poot & Van Koppen (2002). In slechts 2% van de zaken werd door de politie zelf vastgesteld dat een misdrijf was gepleegd. In dit onderzoek werden 7 verschillende delicttypen bestudeerd, namelijk: brandstichting, woninginbraak, diefstal met geweld, mishandeling, ontvoering en gijzeling, aanranding en verkrachting en (poging tot) moord en doodslag.
5. Zo is het volgens de Nederlandse patholoog Torenbeek (1999) bijvoorbeeld niet uitzonderlijk dat steekletsels pas opgemerkt worden door uitvaartverzorgers nádat de huisarts een verklaring van natuurlijke dood heeft afgegeven. Extrapolerend vanuit een Duits onderzoek acht hij het aannemelijk dat er in Nederland jaarlijks zo'n 175 tot 350 overleden slachtoffers van misdrijven ten onrechte niet voor sectie worden aangeboden.
6. Deze percentages verschillen overigens nogal per delicttype. Van de brandstichtingen, mishandelingen, diefstallen met geweld en (pogingen tot) moord/doodslag werd 32% binnen 10 minuten gemeld, van de woninginbraken, ontvoeringen/gijzelingen en zedenzaken slechts 5%. Zie De Poot & Van Koppen (2002).

zaken worden minder vaak in opsporing genomen. Of dat gebeurt hangt onder andere af van de compleetheid van het verhaal van de getuigen.

Hoewel de snelle reactie van de politie meestal in de eerste plaats wordt ingegeven door haar taak als hulpverlener,⁷ is ook voor de opsporing snelheid geboden. Een snelle reactie van de politie vergroot de kans dat het sporenbeeld op de plaats delict nog intact is en dat alle getuigen die iets over de gebeurtenis kunnen vertellen daar nog aanwezig zijn. Ook de bruikbaarheid van de informatie die zij kunnen geven is afhankelijk van de snelheid waarmee de politie ernaar vraagt. Informatie die opgeslagen is in het geheugen van slachtoffers en getuigen is nogal gevoelig voor veranderingen.⁸ Daarnaast biedt een snelle verzameling van relevante informatie de mogelijkheid om direct op deze informatie te reageren. Hierdoor wordt de kans vergroot dat er nog meer relevante informatie kan worden gevonden of dat de dader snel in de omgeving kan worden opgespoord.⁹

Uit onderzoek naar de factoren die bijdragen aan het opsporen van daders blijkt dat slechts weinig verdachten door een uitgebreid opsporingsonderzoek worden geïdentificeerd. In het merendeel van de opgeloste zaken is de identiteit van de verdachte bij aanvang van het onderzoek bekend of kan deze spoedig worden achterhaald doordat getuigen opsporingsinformatie als een kenteken of klantnummer kunnen verschaffen of omdat de verdachte snel kan worden aangehouden in de omgeving van de plaats delict.¹⁰ Daders worden óf snel, óf niet opgespoord. Het genoemde onderzoek biedt echter geen inzicht in de precieze rol hierbij van de eerste acties ter plaatsen. Hierin werden enkel opgeloste zaken geanalyseerd, of werd geen onderscheid gemaakt tussen zaken waarin de verdachte direct bekend was en zaken met onbekende dader. Ons eigen onderzoek liet zien dat een snelle reactie van de politie de kans op opsporing van een onbekende dader verdubbelt (zie tabel 1).

7. Het verlenen van hulp aan slachtoffers en het invoeren van de benodigde hulpdiensten en assistentie gaan vóór de opsporingstaak van de politie, hoewel ze er niet helemaal los van gezien kunnen worden. Zo wordt bij het bieden van hulp bijvoorbeeld rekening gehouden met de opsporingsinformatie die via sporen, getuigen en het slachtoffer kan worden verkregen. Zie Holtslag (1994, pp. 17-19). Doordat prioriteit gegeven wordt aan hulpverlening blijkt de politie sneller te reageren als iemand gewond is geraakt tijdens een misdrijf, dan wanneer dat niet het geval is. Zie De Poot & Van Koppen (2002).
8. Zie hoofdstukken 19, 20 en 24 in dit boek.
9. Coupe & Griffiths (2000).
10. Greenwood, Chaiken, Petersilia & Prusoff (1975, hoofdstuk 6) vonden voor de opgeloste gevallen van vervalsing, diefstal, diefstal met geweld, aanranding, verkrachting en moord dat 66% kon worden opgelost doordat de dader in de buurt van de plaats delict werd aangehouden, doordat slachtoffers of getuigen de identiteit van de dader kenden of doordat zij informatie konden verschaffen die direct tot diens identiteit leidde. M. Maguire, Noaks, Hobbs & Brearley (1993) vonden dat 75% van de opgeloste diefstallen en inbraken op deze manier werden opgelost en Coupe & Griffiths (1996) geven voor woninginbraken zelfs een percentage van 77%.

Het reconstrueren van misdrijven

De beslissing of en de wijze waarop het onderzoek na de melding wordt aangepakt, is afhankelijk van wat in het begin bekend is over het misdrijf. Is dat in de vorm van een verhaal van getuigen, dan hebben de activiteiten van de politie een geheel ander startpunt dan wanneer zich in eerste instantie alleen een aantal tastbare gevolgen van de gebeurtenis openbaren. Zo kunnen mishandelingen en verkrachtingen vaak grotendeels worden gereconstrueerd op basis van het verhaal van het slachtoffer. Bij misdrijven waarbij geen direct contact is tussen het slachtoffer en de dader, zoals bij woninginbraak of brandstichting en bij delicten waarbij het slachtoffer niet in staat is tot het afleggen van een verklaring, zoals bij moord, ligt dit anders. Als dergelijke misdrijven niet zijn waargenomen door getuigen, moet het hele verhaal over wat er gebeurd kan zijn, gereconstrueerd worden aan de hand van de waarneembare gevolgen en wat er bekend wordt over gebeurtenissen die hieraan vooraf zijn gegaan of die hierop zijn gevolgd.

De gevolgen van een misdrijf zijn niet alleen de fysieke sporen die achtergebleven zijn op of in de omgeving van de plaats delict, of die een slachtoffer of dader met zich meedragen. Ook herinneringen van betrokkenen en getuigen, beeldmateriaal dat werd vastgelegd door camera's, telecommunicatiesignalen die door telefoonmaatschappijen werden vastgelegd, gegevens over financiële transacties en dergelijke moeten als gevolgen van gebeurtenissen worden gezien. Vanuit de opgespoorde gevolgen moet dan teruggedeneerd worden naar hoe de gebeurtenis in elkaar gezeten kan hebben en moet een logisch en kloppend verhaal over de gebeurtenis worden gevormd.

Tabel 1: Overzicht van het percentage zaken waarin een 'onbekende dader' werd geïdentificeerd en van de wijze waarop deze verdachte werd opgespoord, uitgesplitst naar zaken waarin de politie wél en niet snel ter plaatse was. Bron: De Poot & Van Koppen (2002).

	Direct ter plaatse (N=343) ^a	Niet direct ter plaatse (N=894)
Verdachte aangehouden in omgeving plaats delict	41%	4%
Verdachte geïdentificeerd in opsporingsonderzoek	20%	24%
Totaal aantal zaken waarin een verdachte werd geïdentificeerd	61%	28%

a. In deze zaken was de politie minder dan een half uur na aanvang van het delict ter plaatse.

Het misdrijf als onderdeel van een verhaal

Misdrijven vinden niet willekeurig of geïsoleerd plaats. Een misdrijf kan gezien worden als een onderdeel van een algemeen patroon of schema van gebeurtenissen.¹¹ Deze gebeurtenissen staan in causaal verband tot elkaar. Zo leiden ruzies

11. Zie D.A. Binder & Bergman (1984, p. 191 e.v.) en Crombag, Van Koppen & Wagenaar (1994, hoofdstuk 3).

tot vechtpartijen en leidt een inbraak tot de vlucht van de dader. Vaak zijn gebeurtenissen ook op een andere manier aan elkaar verbonden. Zo leidt de aanschaf van een vuurwapen bijvoorbeeld niet tot een overval, maar herkennen mensen de aanschaf van een vuurwapen wel als onderdeel van het patroon van een overval.

Bij het interpreteren en het reconstrueren van gebeurtenissen maken mensen gebruik van die wetenschap. Mensen zijn geneigd opeenvolgende gebeurtenissen met elkaar in verband te brengen.¹² Dit heeft te maken met de manier waarop we onze sociale omgeving proberen te begrijpen en te controleren. Om invloed uit te kunnen oefenen op onze omgeving moeten we begrijpen waarom de dingen zijn zoals ze zijn en gebeuren zoals ze gewoonlijk gebeuren. Dit doen we door verklaringen te zoeken voor gebeurtenissen. Vaak zijn gebeurtenissen zo voorspelbaar – dat wil zeggen, ligt de oorzaak van een gebeurtenis zo voor de hand – dat we ons niet eens realiseren dat we de oorzaak van de gebeurtenis kennen. Dat we verklaringen zoeken voor onvoorspelbare, onverwachte gebeurtenissen is echter evident.¹³ Gebeurtenissen of feiten zijn onverwacht als we slechts bekend zijn met een deel van het verhaal. Als we de omstandigheden die als oorzaak van de gebeurtenis gezien kunnen worden niet kennen, zoeken we zelf een verklaring voor de gebeurtenis. Dit toekennen van een oorzaak aan een gebeurtenis kan vergeleken worden met het completeren van een verhaal.¹⁴

Om een gebeurtenis te kunnen reconstrueren aan de hand van waargenomen feiten, maken we gebruik van wat we weten over de omstandigheden waarin de gebeurtenis plaatsvond en over de mensen die hierin een rol speelden. Voorts maken we gebruik van algemene kennis over mensen – over hun handelen, gemoedstoestanden, intenties en attitudes – en over de manier waarop en de volgorde waarin gebeurtenissen zich in het algemeen voltrekken.

De wijze waarop een gebeurtenis wordt gereconstrueerd en wordt omgevormd tot een logisch verhaal is dan ook sterk afhankelijk van wat men op het moment van reconstructie over de gebeurtenis weet. De omstandigheden waarvan men op de hoogte is geraakt, bieden een interpretatiekader om nieuwe feiten om te vormen tot een 'logisch' verhaal. Afhankelijk van de omstandigheden die men kent, kunnen dezelfde feiten heel anders worden geïnterpreteerd en kunnen heel verschillende verhalen over eenzelfde gebeurtenis worden gevormd. De brand in de woning van Pieter Fontyn vormt hiervan een mooi voorbeeld.

Op een zaterdagavond rond een uur of zeven is er brand ontstaan in de woning van Pieter Fontyn. Henk, de overbuurman van Pieter, is getuige geweest van een aantal gebeurtenissen die hier mogelijk mee in verband staan. Rond half zeven die avond, toen Henk zijn avondblad uit de brievenbus haalde, zag hij Sylvia, de vriendin van Pieter, de woning van Pieter binnengaan. Toen Henk een paar minuten later met zijn krant en een kop koffie in zijn stoel voor het raam ging zitten, zag hij dat Sylvia in de woonkamer van Pieter een sigaret opstak.

12. Michotte (1946). Zie hierover verder hoofdstuk 3.

13. Zie H. Van den Heuvel & Koomen (1991, pp. 110-115) en ook Hewstone (1989).

14. In grote lijnen bestaat een verhaal uit omstandigheden die als aanleidingen en redenen gezien kunnen worden van handelingen die op hun beurt weer gevolgen veroorzaken. Zie bijvoorbeeld Pennington & Hastie (1993).

Rond een uur of zeven, werd Henk opgeschrikt door geschreeuw aan de overzijde van zijn straat. Hij zag dat de woonkamer van Pieter in brand stond. Henk is toen meteen naar het huis van Pieter gerend om te kijken of Sylvia nog binnen was. Zij bleek niet meer in de woning te zijn. Doordat de buurvrouw de brand snel had opgemerkt, is de schade aan de woning beperkt gebleven. Alleen de zithoek van Pieter blijkt flink uitgebrand te zijn. Naar aanleiding van dit voorval hoort de politie in eerste instantie enkele buurtbewoners en getuigen over wat zij van deze gebeurtenis hebben gezien en over gebeurtenissen die hiermee mogelijk in verband staan.

Henk, die een vrij goed contact heeft met Pieter en Sylvia, verklaart aan de politie wat hij heeft gezien. Verder zegt hij te vermoeden dat er sprake is geweest van een ongeluk. Henk heeft gezien dat Sylvia een sigaret opstak in de woonkamer van Pieter. Hij vermoedt dan ook dat de brand door de smeulende peuk is ontstaan. Henk weet dat Pieter een grote houten asbak op zijn tafel heeft staan. Hij vermoedt dat deze asbak vlam heeft gevat.

De buurvrouw van Pieter, die de brand als eerste heeft opgemerkt, heeft helemaal niets van de voorafgaande gebeurtenissen gezien. Wél heeft ze gerommel gehoord in het huis van Pieter vlak vóórdat de brand moet zijn ontstaan. Ze vindt het dan ook vreemd dat er enkele minuten later, als er een fikse brand blijkt te woeden, niemand meer in huis aanwezig is. Verder doet deze buurvrouw melding van een ander feit dat mogelijk met de gebeurtenis in verband kan worden gebracht: ze zegt het toevallig te vinden dat juist de zithoek van Pieter in vlammen is opgegaan. Ongeveer twee weken vóór de gebeurtenis had ze namelijk nog met Pieter over zijn huis en de inrichting gepraat. Pieter vertelde haar toen dat hij eigenlijk toe was aan een nieuw ameublement.

Zonder dat deze buurvrouw expliciet aangeeft dat de brand mogelijk moedwillig is ontstaan, legt de politie in haar zogenaamde 'relaas van bevindingen' vast dat de zaak mogelijk een verzekeringsbrand betreft. Dat Sylvia vlak vóór de brand in de woning van Pieter is gezien, is voor de politie een bevestiging van deze hypothese. Zij schrijft in het relaas van bevindingen: 'Mogelijk een verzekeringsbrand, temeer daar de partner van de bewoner in de woning is gesignaleerd rond het tijdstip waarop de brand moet zijn ontstaan.'

Een dik uur later komt Pieter zelf thuis en wordt hij door de politie op de hoogte gesteld van wat er is gebeurd. Pieter zelf blijkt de zaak nóg anders te verklaren. Hij geeft direct aan te veronderstellen dat de brand moedwillig is gesticht, en wel door Sylvia. In tegenstelling tot de mogelijke scenario's die de politie tot dan toe overweegt, geeft Pieter aan te vermoeden dat Sylvia uit wraak tot deze daad is gekomen. Pieter vertelt de politie dat hij zijn relatie met Sylvia een kleine week eerder heeft verbroken. Hij acht het goed mogelijk dat Sylvia met een dergelijke daad op deze gebeurtenis heeft gereageerd. Het feit dat Sylvia bij zijn woning is gezien, biedt hiervoor overigens geen enkel bewijs. Pieter had met Sylvia afgesproken dat ze in de loop van de week nog een paar spullen uit zijn woning zou ophalen.

In een zeer korte tijd zijn er in deze zaak dus drie mogelijke verhalen ontstaan over de gebeurtenis. Verhalen die alle logisch voortvloeiden uit wat tot dan toe bekend was over de gebeurtenis en over de mensen die hier mogelijk een rol in

hebben gespeeld. De burens van Pieter gingen er in hun reconstructie vanuit dat Sylvia en Pieter een relatie hadden. Op grond hiervan concluderen zij – en de politie met hen – dat er óf sprake geweest moest zijn van een ongeluk, óf dat de brand moedwillig door Sylvia is veroorzaakt om Pieter hiermee ter wille te zijn. Een scenario waarin Sylvia bewust schade zou willen toebrengen aan de woning van Pieter, past niet in het beeld van de manier waarop geliefden met elkaar om gaan.

Als even later in het onderzoek duidelijk wordt dat er geen sprake is van geliefden maar van ex-partners, wordt opeens een heel ander scenario geloofwaardig, namelijk het scenario van een brand die moedwillig werd gesticht om Pieter schade te berokkenen. Sylvia zou niet de eerste zijn die met een dergelijke daad op het verbreken van een relatie reageerde.

Dit voorbeeld laat zien dat mensen geneigd zijn snel een verhaal vormen over hoe een gebeurtenis in elkaar gezeten moet hebben, uitgaand van wat ze tot dan toe over de gebeurtenis weten. Verder laat dit voorbeeld zien dat nieuwe informatie over de omstandigheden waarin de gebeurtenis zich heeft afgespeeld dramatische gevolgen kan hebben voor zowel de interpretatie van geconstateerde feiten, als voor de manier waarop de gebeurtenis vervolgens verder wordt gereconstrueerd.

De aard van het rechercheren

Wanneer in een onderzoek meteen uitgegaan kan worden van een tamelijk compleet verhaal over een gebeurtenis, waarin ook de identiteit van de verdachte bekend is, bestaat het rechercheren vooral uit het vinden van bevestiging voor dit verhaal. Het rechercheren is dan gericht op het vinden van bewijs voor het feit dat de verdachte daadwerkelijk schuldig is aan een strafbaar feit. Is er een verhaal, maar is het niet duidelijk wie hierin een rol heeft gespeeld, dan concentreert het rechercheonderzoek zich in eerste instantie op het opsporen van de dader. Pas als de dader is geïdentificeerd, kan dit verhaal gecompleteerd en geverifieerd worden. Is er noch een verhaal, noch een verdachte, en kan dus enkel uitgegaan worden van de gevolgen van het gebeurde, vormt de reconstructie van wat er gebeurd zou kunnen zijn de kern van het onderzoek.

Waar het vinden van bewijs voor een initieel verhaal bij misdrijven van het eerste type vaak de hele oplossingsstrategie definieert, kan deze strategie bij misdrijven van het laatste type gezien worden als een onderdeel van een meeromvattende oplossingsstrategie. Rechercheonderzoeken worden dus in meerdere of mindere mate gedomineerd door een reconstructiefase, waarin (een deel van) het verhaal dat zich heeft afgespeeld gereconstrueerd moet worden, en een verificatiefase waarin gezocht wordt naar informatie waarmee dit verhaal kan worden bewezen.

Overigens is het niet mogelijk de reconstructiefase en de verificatiefase in een rechercheonderzoek werkelijk uit elkaar te trekken. Veeleer is tijdens het rechercheren sprake van een wisselwerking tussen het reconstrueren van een verhaal en het verifiëren van dit verhaal aan de hand van nieuwe informatie. Nieuwe informatie die tijdens een opsporingsonderzoek wordt vergaard, wordt enerzijds gebruikt om een gereconstrueerd verhaal te toetsen en anderzijds om dit verhaal verder uit te breiden, aan te passen en dus te reconstrueren. Het bestaande ver-

haal biedt aan de ene kant een interpretatiekader waarmee nieuwe informatie in een bepaald perspectief wordt geplaatst, aan de andere kant biedt deze nieuwe informatie telkens de mogelijkheid om dit verhaal zelf uit te breiden en aan te passen. Het verhaal bepaalt in welke richting het onderzoek zich verder ontwikkelt en de informatie die tijdens dit onderzoek wordt vergaard bepaalt de richting waarin het verhaal verder evolueert.

Er is dus steeds sprake van een wisselwerking tussen het vormen van een verhaal en het toetsen ervan aan de hand van nieuwe informatie. Deze wisselwerking tussen het vormen en toetsen van hypothesen wordt ook wel aangeduid met de term *hypothetico-deductief redeneren*.¹⁵ Dit *hypothetico-deductief redeneren* is kenmerkend voor de manier waarop *rechercheprocessen* verlopen. *Recherchen* begint met een mogelijk verhaal over een gebeurtenis en gedurende het onderzoek wordt dit verhaal telkens verder gereconstrueerd, getoetst, bekritiseerd en aangepast, met als doel zo dicht mogelijk te komen bij een waar gebeurd verhaal.

Het einddoel van het rechercheproces

In principe stopt het onderzoek als het verhaal naar de smaak van de speurders ‘geloofwaardig’ is, en ‘voldoende in de werkelijkheid kan worden verankerd’. Volgens de theorie over strafrechtelijk bewijs, die Crombag, Van Koppen en Wagenaar formuleerden in hun boek *Dubieuze Zaken*, wordt de helft van het bewijs in strafzaken gevormd door de kwaliteit van het verhaal en de andere helft door de wijze waarop dit verhaal met bewijsmiddelen in de werkelijkheid is verankerd.¹⁶ Zij stellen dat verhalen geloofwaardig zijn als ze informatie bevatten over de omstandigheden en motieven die tot een gebeurtenis hebben geleid en liefst ook over de gevolgen ervan. De logische samenhang tussen verschillende aspecten van een gebeurtenis moet dus terugkomen in de structuur van het verhaal. Verhalen worden geloofwaardig als mensen de opeenvolging van gebeurtenissen herkennen. De andere helft wordt volgens Crombag en collega’s gevormd door de manier waarop dit verhaal in de werkelijkheid wordt verankerd. Als er niets anders is dan een geloofwaardig verhaal over een gebeurtenis, terwijl nergens bevestiging gevonden wordt voor het feit dat dit verhaal ook echt gebeurd kan zijn, sneuvelt de zaak. Om vervolgstappen te kunnen ondernemen en een verdachte te kunnen berechten moet dit verhaal in de woorden van Crombag en collega’s ‘verankerd worden in feiten en omstandigheden van algemene bekendheid die geen verder bewijs behoeven.’

De verschillende opsporingscategorieën

Op basis van wat in eerste instantie bekend is over een misdrijf, kunnen recherchezaken onderscheiden worden in zaken waarin bij aanvang zowel een verhaal

15. Zie Medawar (1969, pp. 43-45).

16. Zie Crombag, Van Koppen & Wagenaar (1994, hoofdstuk 3). Zie ook hoofdstuk 14.

als een verdachte voorhanden is, zaken waarin wél een verhaal maar geen verdachte voorhanden is, en zaken waarin noch een verhaal, noch een verdachte bekend is.¹⁷

Daarnaast is het zinvol de zaken met zowel een verhaal als een verdachte te onderscheiden in zaken waarvan slachtoffers of getuigen verslag doen en zaken waarin de verdachte zichzelf aangeeft, of waarvan de politie zelf getuige is geweest. Bij de laatstgenoemde zaken krijgt de politie namelijk direct een aantal bewijsmiddelen in de schoot geworpen. Wanneer de verdachte zichzelf aangeeft, wordt de bekentenis van de verdachte direct op een presenteerblad aangereikt, en bekentenissen worden in het algemeen beschouwd als zeer betrouwbaar bewijs.¹⁸ Wanneer de politie een dader op heterdaad betrapt, en dus zelf getuige is geweest van het misdrijf, is dit eveneens het geval. In het strafrecht wordt aan getuigenverklaringen van opsporingsambtenaren namelijk een grotere betrouwbaarheid toegekend dan aan getuigenverklaringen van 'burgers'.¹⁹ Bij een aanhouding op of in de omgeving van de plaats delict is de politie meestal geen getuige geweest van het misdrijf zelf, maar wel van de gebeurtenissen hierop zijn gevolgd. Als deze logisch passen bij het verhaal over het misdrijf, kunnen getuigenverklaringen hierover gebruikt worden als extra ondersteuning voor het feit dat het misdrijf heeft plaatsgevonden. De getuigenverklaringen van de politie kunnen dan gebruikt worden als indirect bewijs.

In de praktijk kunnen opsporingszaken daarom opgedeeld worden in vier verschillende categorieën, namelijk: (1) klip-en-klaarzaken, (2) verificatiezaken, (3) opsporingszaken en (4) zoekzaken.²⁰

Klip-en-klaarzaken zijn zaken waarin de politie iemand op heterdaad betrapt, zaken waarin een verdachte zichzelf aangeeft en zaken waarin de verdachte direct kan worden aangehouden op of in de omgeving van de plaats delict.

Verificatiezaken zijn zaken waarin zowel een verhaal over het gebeurde als de identiteit van de verdachte bij aanvang van het onderzoek zijn gegeven. Dit scenario doet zich voor wanneer een (vermeend) slachtoffer melding maakt van een misdrijf dat hem is overkomen en hierbij meteen de verdachte met naam en toenaam noemt. Ook doet dit scenario zich voor wanneer een getuige iemand die hij kent een delict heeft zien plegen en hiervan verslag doet.

Opsporingszaken zijn zaken waarin aan het begin van het onderzoek wel een verhaal over het gebeurde is gegeven, maar waarin de verdachte nog moet worden opgespoord. Dit scenario doet zich voor als iemand slachtoffer of getuige is van een misdrijf, gepleegd door een hem onbekende dader.

17. Er is, logisch gezien, nog een vierde categorie, namelijk zaken waarin er wel een verdachte is en geen verhaal. In dit hoofdstuk bespreken wij slechts de zogenaamde reactieve opsporingsonderzoeken, waarin de politie reageert op een geconstateerd misdrijf. Zaken met verdachte en zonder verhaal komen echter wel voor. Een fraai voorbeeld is de zaak Bakoven besproken in Crombag, Van Koppen & Wagenaar (1994). Zogenaamde proactieve opsporingsonderzoeken behoren – althans voor een deel – ook tot die categorie. Daarin neemt de politie een groep personen in onderzoek waarvan zij vermoeden dat zij zich aan misdrijven schuldig maken, veelal in de sfeer van de drugshandel. Wij laten deze categorie hier buiten beschouwing.

18. Zie echter hoofdstuk 35.

19. Art. 344 lid 2 Sv.

20. Deze categorieën zijn vooral ontwikkeld voor het soort misdrijven waarop de politie met een reactief rechercheonderzoek reageert.

Zoekzaken zijn zaken die niet ter kennis van de politie komen in de vorm van een getuigenverklaring over wat er is voorgevallen, maar waarin het verhaal over wat er gebeurd kan zijn in het opsporingsonderzoek achterhaald moet worden. Dit scenario doet zich vooral voor als er geen contact is geweest tussen het slachtoffer en de verdachte, of als het slachtoffer geen verklaring kan afleggen over het gebeurde, zoals bij moord of vermissing.

De praktijk van het selecteren

Van de zaken die in principe in aanmerking komen voor een rechercheonderzoek kan slechts een deel door de politie worden aangepakt. Ons eigen onderzoek liet zien dat het al of niet aanpakken van een zaak sterk afhangt van de opsporingscategorie waartoe de zaak behoort. Zo worden de klip-en-klaarzaken praktisch allemaal in onderzoek genomen, terwijl van de zoekzaken minder dan de helft wordt onderzocht. Ook de redenen die ten grondslag liggen aan het besluit de zaak niet te onderzoeken, verschillen afhankelijk van de categorie waartoe de zaak behoort (zie tabel 2).

Tabel 2: Percentage zaken dat om verschillende redenen niet werd onderzocht, uitgesplitst naar de vier verschillende categorieën van zaken. Bron: De Poot & Van Koppen (2002).

Reden om zaak niet in onderzoek te nemen	Klip-en-klaarzaken (N=223)	Verificatie-zaken (N=543)	Opsporingszaken (N=535)	Zoekzaken (N=526)
Beleid van politie of OM		11%	10%	60%
‘Slechte timing’			5%	
Zaak onderling opgelost/ Zaak bij een andere instantie in behandeling genomen / Geen aangifte gedaan / Aangifte ingetrokken / Zaak opgelegd op verzoek van slachtoffer	3.5%	10%	3.5%	1%
Kwaliteit verhaal: Onbetrouwbare informatie / Ongeloofwaardig verhaal / Tegenstrijdige verklaringen / Aard van het verhaal	2%	5%	8,5%	0.5%
Overig	0.5%	2%	1%	0.5%
Totaal	6%	28%	28%	62%

Klip-en-klaarzaken

Bij klip-en-klaarzaken worden per definitie interventies gepleegd door de politie. De zaken die niet in onderzoek worden genomen blijken óf op verzoek van het slachtoffer niet strafrechtelijk aangepakt te worden, óf op initiatief van de

politie, bijvoorbeeld omdat de politie de overtuiging heeft dat een strafrechtelijke aanpak weinig zinvol is. Dit kan het geval zijn wanneer een verdachte niet toerekeningsvatbaar is of als het vrijwel onmogelijk is om tot een eenduidige reconstructie van het gebeurde te komen. Dit laatste komt nogal eens voor bij vechtpartijen, waarin het verhaal van de dader lijnrecht staat tegenover het verhaal van het slachtoffer.²¹

Verificatiezaken

Van de verificatiezaken wordt een kleine 30% niet in onderzoek genomen. In ongeveer 10% van deze zaken wordt wél actie ondernomen, maar wordt de zaak niet verder onderzocht op verzoek van het slachtoffer of wordt de zaak bij een andere instantie – bijvoorbeeld een jeugdinrichting, een school of een psychiatrisch ziekenhuis – in behandeling genomen. De overige zaken worden niet onderzocht. Dit is opvallend. Bij verificatiezaken is de identiteit van de verdachte namelijk direct bekend. Naar verwachting zou met alleen het horen van deze verdachten al een deel van deze zaken succesvol kunnen worden afgerond. Verdachten zijn in het algemeen namelijk vrij coöperatief, zeker wanneer de delicten waarvan ze worden verdacht niet ernstig zijn.²² Het is aannemelijk dat een deel van deze verdachten direct zou bekennen in een politieverhoor.

De oorzaak voor het niet onderzoeken van deze zaken ligt voor een deel aan het sepotbeleid van het openbaar ministerie. Van bepaalde zaken weet de politie dat ze in een later stadium door het openbaar ministerie worden geseponneerd. Hierop anticiperend besluit de politie deze zaken niet in onderzoek te nemen.²³

Verder blijkt de kwaliteit van het verhaal van een slachtoffer of getuige als selectiemechanisme te worden gebruikt. De geloofwaardigheid van het verhaal dat ter kennis van de politie komt, bepaalt in zekere mate of de zaak wordt onderzocht. Verhalen die ongeloofwaardig zijn, tegenstrijdigheden bevatten of niet passen in een standaardpatroon of schema van misdrijven – bijvoorbeeld omdat ze spelen in een leefwereld die de politie vreemd is – lopen een grote kans niet verder te worden onderzocht. Is het verhaal over een misdrijf ‘herkenbaar’ als een verhaal dat werkelijk gebeurd kan zijn, dan wordt de zaak in het algemeen in onderzoek genomen. Kan de politie een verhaal niet plaatsen en vermoedt ze op grond daarvan een ingewikkeld en tijdrovend onderzoek, dan is er een goede kans dat de zaak niet verder wordt onderzocht, zo wees ons onderzoek uit.

21. In dit soort zaken staat degene die als eerste melding doet van het delict in het algemeen als slachtoffer te boek en de ander dus als dader. Bij vechtpartijen hebben echter meestal twee mensen schuld en is het slachtoffer dus tevens een dader, terwijl de dader ook slachtoffer is. Wanneer er geen getuigen zijn, zijn dit soort zaken moeilijk eenduidig te reconstrueren.
22. Baldwin (1993). Zie ook hoofdstuk 35.
23. In de periode waarin wij ons onderzoek verrichtten, gold dit onder andere voor misdrijven die in de familie- of relatiesfeer speelden en voor geringe feiten die door minderjarigen werden gepleegd. Hoewel iedereen het erover eens was dat juist dit soort zaken vanwege het gevaar voor recidive de aandacht van de politie verdiende, werd het beleid van openbaar ministerie in dezen gezien als excuus om met deze zaken niets te doen. Het is opvallend dat juist voor deze zaken niet gekozen werd voor een niet-strafrechtelijke aanpak.

Opsporingszaken

Van de opsporingszaken wordt eveneens ongeveer 30% niet in onderzoek genomen. Een klein deel van deze zaken wordt – nadat de verdachte is opgespoord – op verzoek van het slachtoffer of van een instantie op alternatieve wijze afgehandeld. Daarnaast kan een deel van deze zaken niet worden aangepakt als gevolg van een slechte timing. Dit laatste kan gebeuren bij zaken die in eerste instantie in onderzoek worden genomen, maar die bijvoorbeeld door de werkdruk op de afdeling of door een onduidelijke communicatie tussen collega's een tijdlang blijven liggen. Als er vervolgens ruimte komt om zo'n zaak alsnog aan te pakken, blijken de oorspronkelijk te onderzoeken aspecten soms niet meer onderzoekbaar te zijn.

Ook wordt een deel van deze zaken niet in onderzoek genomen als gevolg van het gevoerde beleid. Hoewel opsporingszaken per definitie informatie in zich dragen waar men zich in verder onderzoek op kan richten, wordt hiertoe bij een deel van de zaken geen poging ondernomen. Wanneer het belang dat men aan de opsporing van de gepleegde feiten hecht²⁴ niet opweegt tegen de geschatte investering die gedaan moet worden om de zaak tot een oplossing te brengen, wordt in het algemeen geen actie ondernomen.²⁵

Verder fungeert de kwaliteit van het verhaal ook bij opsporingszaken als selectiemechanisme. Ook voor opsporingszaken geldt dat ongeloofwaardige, onbetrouwbare en onherkenbare verhalen in de regel niet worden onderzocht.

Zoekzaken

Van de zoekzaken wordt ruim 60% niet onderzocht. Zoekzaken zijn in het algemeen moeilijk oplosbaar. Er zijn in deze zaken niet direct getuigen voorhanden die de gepleegde feiten hebben waargenomen en er zijn ook geen directe aanknopingspunten waarop men zich in verder onderzoek kan richten. Soms biedt het opsporingsonderzoek in deze zaken snel een oplossing. Een aanzienlijk deel van deze zaken blijft echter ook na uitputtend onderzoek onopgelost. In deze zaken weegt het belang dat men aan het opsporen van de gepleegde feiten hecht dikwijls niet op tegen de kosten van een opsporingsonderzoek en tegen de kans dat de zaak onoplosbaar zal blijken.

Van incidenten naar problemen

Lang niet alle misdrijven worden in onderzoek genomen en gereconstrueerd. Voor sommige soorten zaken verandert de strategie van de politie van een incidentgerichte benadering, waarbij de reconstructie van een gepleegd feit voorop staat, in een probleemgerichte benadering, waarbij men zich indien nodig op termijn op de reconstructie van een reeks gebeurtenissen richt. Dat vergt enige

24. In beleidsplannen stellen politiekorpsen vast hoeveel belang men hecht aan de opsporing van verschillende soorten strafbare feiten. In het algemeen worden in dergelijke plannen wel prioriteiten gesteld, maar geen posterioriteiten.

25. In de periode waarin wij ons onderzoek verrichtten bleken vooral aanrandingen en berovingen van geld, tassen en mobiele telefoons regelmatig niet in onderzoek te worden genomen.

uitleg. In eerste instantie wordt bij delicten die geen opsporingsprioriteit hebben volstaan met registratie van de gepleegde feiten. Van deze zaken wordt ook geregistreerd op welke plek het misdrijf heeft plaatsgevonden, tegen welke objecten of personen de dader zich heeft gericht en wat de mogelijke werkwijze van de dader is geweest. Daarmee houden de concrete acties in verband met die specifieke zaak op.

Wanneer echter na verloop van tijd blijkt dat het geconstateerde probleem ernstiger is dan men aanvankelijk dacht – bijvoorbeeld omdat op dezelfde plaats meer gelijksoortige misdrijven worden gepleegd – verandert het probleem dat aanvankelijk niet opgelost leek te hoeven worden in een onderdeel van een groter probleem dat wel om een oplossing vraagt. In dat geval kan de recherche zich richten op de reconstructie van een omvangrijker verhaal waar de afzonderlijke incidenten een onderdeel van vormen. Hierbij kan alle informatie uit de verschillende zaken worden gebruikt.²⁶ Een voorbeeld van probleemgericht werken kan gezien worden bij de woninginbrakenteams, die recent door veel politiekorpsen zijn opgericht. Voorheen werd weinig capaciteit besteed aan het oplossen van woninginbraken. Door de nieuwe teams worden verschillende incidenten met elkaar in verband gebracht, waardoor men gemakkelijker tot oplossingen kan komen. Van nog recenter datum is de extra inspanning die de politie wil gaan plegen bij het opsporen van straatroof.²⁷

Stille ophelderingen en septs

Ons onderzoek liet zien dat in 13 procent van de aangemelde zaken wél een verdachte werd geïdentificeerd, maar geen verder opsporingsonderzoek werd verricht. Deze zaken werden alternatief afgehandeld, opgelegd op verzoek van het slachtoffer, of door de politie geseponneerd. Voor de politie zijn deze zaken opgelost. In de statistieken staan ze echter als niet-opgelost te boek.²⁸ Feitelijk blijken dus veel meer zaken opgehelderd en geseponneerd te worden dan officiële cijfers doen vermoeden.²⁹

26. Dat afzonderlijke incidenten weer een onderdeel vormen van een groter probleem geldt overigens niet alleen voor niet-opgeloste misdrijven en evenmin alleen voor seriematige delicten. Ook opgeloste misdrijven en ‘losse misdrijven’ die geen onderdeel uitmaken van een serie kunnen op deze wijze een onderdeel vormen van een nieuw probleem. Wanneer bijvoorbeeld blijkt dat in een bepaald gebied veel misdrijven van een bepaald type worden gepleegd, vormen zowel opgeloste als niet-opgeloste incidenten een onderdeel van dit probleem. In een onderzoek naar dit probleem wordt alle informatie die over deze incidenten bekend is gebruikt bij de analyse van het probleem en bij het vinden van een oplossing.

27. Zie hierover Ferwerda, Bottenberg, Hakkert & Eijken (2002).

28. Voor de berekening van ophelderingcijfers wordt overigens niet uitgegaan van zaken, maar van de verhouding tussen het aantal aangiften en het aantal geregistreerde verdachten in een jaar.

29. Recentelijk liet Van Tulder (2002) in een analyse zien dat het sepotpercentage in Nederland sterk wordt onderschat doordat de zogenaamde stille septs hierin niet worden meegenomen. Onder stille septs verstaat hij zaken die nadat ze door de politie zijn onderzocht al op het politiebureau als niet-vervolgbaar terzijde worden geschoven. Ons inziens wordt dit percentage nog sterker onderschat door de aanzienlijke hoeveelheid zaken die anticiperend op het sepotbeleid van het OM niet in onderzoek wordt genomen.

In een vergelijkend onderzoek werd onlangs aangetoond dat het ophelderingspercentage van delicten in de Duitse deelstaat Noord-Rijnland-Westfalen ruim drie maal zo hoog is als in Nederland.³⁰ Vermoedelijk kan een deel van dit verschil aan de niet-strafrechtelijke afdoeningen en het sepotbeleid van de politie worden toegeschreven. In Duitsland bestaat het politiesept niet. Daar worden zaken uitsluitend door het openbaar ministerie geseponerd. Een tweede verschil tussen het Nederlandse opsporingsbeleid en het beleid in de ons omringende landen, is dat het in Nederland gebruikelijk is om een verdachte slechts enkele zaken ten laste te leggen, ook als er een sterk vermoeden bestaat dat deze verdachte een hele serie delicten op zijn geweten heeft. Uit efficiëntie-overweging worden in dat geval slechts enkele gemakkelijk te bewijzen zaken ten laste gelegd en worden de overige zaken *ad informandum* in het dossier gevoegd. In de ons omringende landen wordt na identificatie van een verdachte juist veel tijd gestoken in het zoeken naar openstaande zaken die aan deze verdachte kunnen worden gekoppeld, soms met als belangrijkste doel het ophelderingcijfer in een politiedistrict op te krikken.³¹ In de praktijk zal het verschil in openstaande zaken dus minder groot zijn dan de ophelderingcijfers doen vermoeden. Dat neemt niet weg dat veel delicten onopgelost blijven. Soms omdat de kansen en mogelijkheden die het opsporingsonderzoek bieden niet worden aangegrepen, zoals we hieronder zullen zien.

Klip-en-klaarzaken en verificatiezaken: Zoeken naar bewijsmiddelen

De wijze waarop rechercheprocessen worden vormgegeven wordt bepaald door de categorie waartoe de zaak behoort. Bij klip-en-klaarzaken en verificatiezaken kan men uitgaan van een tamelijk compleet verhaal, waarin ook de identiteit van de dader bekend is. Het rechercheren bestaat in deze zaken uit het zoeken naar bewijsmiddelen waarmee dit verhaal in de werkelijkheid kan worden verankerd en kan worden omgevormd tot een 'waar verhaal'.³² In de wijze waarop dit gebeurt blijken klip-en-klaarzaken en verificatiezaken nauwelijks van elkaar te verschillen. In alle onderzochte zaken wordt de verdachte verhoord (zie tabel 3). Daarnaast wordt gemiddeld met twee verschillende methoden gezocht naar aanvullende informatie over de zaak. Meestal zoekt men naar getuigen en in een groot deel van de zaken probeert men het verhaal met fysieke sporen te bewijzen. In slechts een kwart van de zaken gaat men te raden bij informatie die reeds bij de politie bekend is. Daarnaast worden bij klip-en-klaarzaken relatief vaak herkenningmethoden ingezet.

Het verhaal van de verdachte als anker

In 20% van de onderzoeken met een bekende verdachte wordt alleen de verdachte verhoord. Als de verklaring van de verdachte overeenkomt met het verhaal dat men onderzoekt, wordt het onderzoek als afgerond beschouwd. Bekentenissen worden namelijk als krachtige bewijsmiddelen beschouwd.

30. Tak & Fiselier (2002).

31. Zie M. Maguire, Noaks, Hobbs & Brearley (1993) en J.B. Morgan (1990).

32. Zie hoofdstuk 14.

Bovendien biedt de overeenkomst tussen het verhaal van de verdachte en het verhaal dat men onderzoekt een sterke bevestiging voor het verhaal.

Hoewel rechercheurs vóórdat ze een verdachte horen graag meer bewijsmiddelen in handen hebben dan alleen een verhaal van een slachtoffer of getuige, worden ook zaken waarin dergelijke bewijsmiddelen niet werden gezocht of gevonden vaak opgelost. Ons onderzoek liet zien dat bijna 90% van de zaken waarin alleen de verdachte was gehoord succesvol kon worden afgerond. Als het verhaal van de getuige niet direct wordt bevestigd door de verdachte zoekt men meestal verder naar andere bewijsmiddelen.

Tabel 3: Overzicht van de inzet van de verschillende opsporingsmethoden in de bewijsfase van klip-en-klaarzaken en verificatiezaken (de kolommen tellen niet op tot 100% omdat in eenzelfde zaak vaak verschillende methoden worden gebruikt). Bron: De Poot & Van Koppen (2002).

	Klip-en-klaarzaken	Verificatiezaken	Opsporingszaken en Zoekzaken
Geen onderzoek in bewijsfase (buiten horen verdachte)	21% ^a	21% ^a	40% ^b
Informatie slachtoffer	8%	5%	4%
Getuigenonderzoek	60% ^b	63% ^b	34% ^a
Technisch onderzoek	41% ^b	32% ^{ab}	19% ^a
Politiekennis	24%	24%	21%
Acties en waarnemingen door politie	8%	11%	5%
Herkenningmethoden	20% ^b	8% ^a	11% ^a

Noot: Voor elke opsporingscluster (in elke rij) verschillen celpercentages met ongelijke superschrijven significant van elkaar ($p < 0.01$). Bij de inzet van technisch onderzoek verschilt 41% significant van 19%, en verschilt 32% noch van 19%, noch van 41%.

De inzet van herkenningmethoden

Klip-en-klaar en verificatiezaken verschillen van elkaar in de inzet van herkenningmethoden. Deze methode wordt bij klip-en-klaarzaken ruim twee keer zo vaak ingezet als bij verificatiezaken. Hiervoor is een vrij eenvoudige verklaring te geven. Bij klip-en-klaarzaken is het in de regel evident dat er strafbare feiten zijn gepleegd. In 90% van de zaken heeft de politie op zijn minst de gevolgen van deze feiten waargenomen. Meestal wordt degene die van het plegen van deze feiten wordt verdacht door de politie aangehouden in de omgeving van de plaats delict. Om er zeker van te zijn dat de aangehouden persoon ook degene is waarover de getuigen verklaren, zet de politie vervolgens herkenningmethoden in. Men probeert dus allereerst te bewijzen dat juist déze persoon die werd aangehouden de desbetreffende feiten heeft gepleegd. Pas in tweede instantie richt het onderzoek zich op precisering van de feiten die gepleegd zouden zijn.

Bij verificatiezaken ligt dit anders. In verificatiezaken wordt de verdachte niet door de politie, maar door een slachtoffer of getuige geïdentificeerd. Het onderzoek richt zich in deze zaken dan ook niet zozeer op de identiteit van de verdachte – daarover bestaat in de regel geen twijfel – als wel op de feiten die door

deze verdachte gepleegd zouden zijn. In verificatiezaken staat niet de identiteit van de verdachte ter discussie, maar de gepleegde feiten. In verificatiezaken worden vooral herkenningmethoden ingezet om vast te kunnen stellen of de persoon waarover getuigen verklaren overeenkomt met de verdachte die men in onderzoek heeft.

Het zoeken naar getuigen en sporen

Getuigenonderzoek speelt in alle rechercheonderzoeken een prominente rol. Ook voor het verifiëren van verhalen blijkt getuigenonderzoek van eminent belang. Getuigen hebben, veel meer dan andere informatiebronnen, de mogelijkheid het gehele verhaal dat men onderzoekt te ondersteunen. Zo kunnen ooggetuigen soms een compleet verslag uitbrengen van bijvoorbeeld een overval of een mishandeling. Het getuigenonderzoek levert dan een stevig bewijs voor alle aspecten van het verhaal. Overeenstemming tussen twee onafhankelijke verhalen is een goede indicatie voor de juistheid ervan.

De politie zoekt dan ook eerst naar getuigen die het verhaal over het misdrijf zelf kunnen ondersteunen of ontcrachten. Daarna gaat ze op zoek naar getuigen die iets kunnen vertellen over gebeurtenissen die vóór of na dit misdrijf plaatsvonden. Als deze verhalen passen bij het verhaal over het misdrijf maken ze dit verhaal aannemelijker.

In tegenstelling tot getuigen, kunnen aangetroffen sporen nooit bevestiging bieden voor een heel verhaal. Hoogstens kunnen ze aspecten van een verhaal ondersteunen of ontcrachten. In het algemeen hebben gebeurtenissen slechts een beperkt aantal fysieke gevolgen. Bovendien kan vanuit die fysieke gevolgen vrijwel nooit uniek worden teruggedeneerd naar één specifieke gebeurtenis. Aangetroffen sporen kunnen door veel verschillende gebeurtenissen worden veroorzaakt. Getuigenverklaringen kunnen uniekere en completere bevestigingen geven voor het verhaal dat men onderzoekt dan aangetroffen sporen.

Het zoeken naar beschikbare politiekennis

De kennis waarover lokale politieambtenaren beschikken of die opgezocht kan worden in (politie)bestanden staat in de regel nog verder af van het verhaal dat men onderzoekt. Politiekennis kan op verschillende manieren bijdragen aan het bewijs voor een verhaal. Allereerst kan politieinformatie soms een koppeling leggen tussen informatie die afkomstig is van getuigen of sporen en het verhaal dat men onderzoekt. Zo kan bijvoorbeeld blijken dat de auto die door een getuige in de omgeving van de plaats delict werd gezien, toebehoort aan de huisgenoot van de verdachte. De informatie die door getuigen wordt verschaft levert dan in combinatie met de kennis waarover de politie beschikt extra bewijs op.

In klip-en-klaarzaken en verificatiezaken kan aangetroffen informatie vaak direct gekoppeld worden aan het verhaal, zonder inbreng van politiekennis. Wanneer de identiteit van de verdachte bekend is, kan bijvoorbeeld direct worden vastgesteld dat een aangetroffen vingerspoot afkomstig is van deze verdachte, dat de auto die in de omgeving van de plaats delict werd gesignaleerd aan de verdachte toebehoort of dat de persoon die door een getuige op de plaats delict werd gezien veel uiterlijke overeenkomsten vertoont met de verdachte.

Politiekennis bewijst haar nut bij klip-en-klaarzaken en verificatiezaken dan ook vooral op een andere wijze. In deze zaken zoekt men vooral naar achter-

grondinformatie over de verdachte, over het slachtoffer of over de relatie tussen die twee. De informatie die de politie hierover heeft, is in de regel niet afkomstig van de gebeurtenis die men in onderzoek heeft, maar van andere gebeurtenissen waarbij het slachtoffer of de verdachte betrokken waren. Deze informatie kan niet gebruikt worden om dit verhaal direct te verifiëren. Veeleer wordt deze informatie gebruikt om na te gaan in hoeverre dit verhaal past bij hetgeen op basis van eerdere verhalen verwacht zou kunnen worden. Er wordt dus nagegaan of datgene wat bij de politie bekend is consistent is met het verhaal waarvoor men ondersteuning zoekt. Wanneer bijvoorbeeld blijkt dat een verdachte van beroeping zich eerder schuldig heeft gemaakt aan straatroof, kan dit gezien worden als een ondersteuning van het verhaal. Op deze wijze aangewend, ontleent de beschikbare politiekennis haar bewijskracht vooral aan algemene regels als ‘eens een dief, altijd een dief’ of ‘eens agressief, altijd agressief’. De vraag is echter of zulke noties daadwerkelijk als bewijsmiddelen kunnen worden aangeboden.

Rangorde in de bewijskracht van bewijsmiddelen

Er is dus een rangorde in de bewijskracht van bewijsmiddelen. Verdachten en getuigen kunnen soms de hele gebeurtenis die onderzocht wordt bevestigen. Sporenmateriaal kan vooral bevestiging bieden voor specifieke aspecten van een gebeurtenis. Herkenningsmethoden en beschikbare politiekennis functioneren vooral als aanvullend bewijs in combinatie met sporenmateriaal of getuigenverklaringen. Verder kan de achtergrondinformatie die aanwezig is bij de politie of waarvan getuigen weet hebben gebeurtenissen aannemelijk maken. Wanneer er verbanden gelegd kunnen worden tussen het verhaal dat wordt onderzocht en andere gebeurtenissen waarvan men op de hoogte raakt, dus wanneer het verhaal past bij de overige informatie die wordt gevonden, biedt deze informatie geen directe bevestiging voor het verhaal, maar maakt ze dit verhaal wel aannemelijker.

Het opsporen van de dader

Bij een onbekende dader is het opsporingsonderzoek allereerst gericht op het identificeren van de dader. Deze zaken vallen uiteen in opsporingszaken waarin het min of meer duidelijk is wat zich heeft afgespeeld en zoekzaken waarin bij aanvang van het onderzoek vrijwel niets bekend is over de gebeurtenis.

Het verhaal als sturingsmechanisme

Opsporingszaken komen ter kennis van de politie in de vorm van een verhaal. Op basis van dit verhaal identificeert de politie gebieden die vatbaar zijn voor verder onderzoek. Dit verhaal kan het zoekproces reduceren tot een beperkt zoekgebied en een beperkt aantal na te trekken onderzoeklijnen. In zoekzaken zijn echter veel zoekmogelijkheden en is het niet direct duidelijk welk soort informatie moet worden gezocht. Alle informatie die in gerelateerde zoekgebieden wordt gevonden kan samenhangen met het gebeurde en bijdragen aan de reconstructie hiervan.

Bij opsporingszaken is er dus sprake van *top-down* rechneren. Vanuit het initiële verhaal wordt gericht gezocht naar de ontbrekende informatie. Bij zoekza-

ken is er in ieder geval in eerste instantie sprake van *bottom-up* rechercheren, waarbij vanuit de gevonden informatie een of meer mogelijke verhalen worden opgebouwd. Wanneer men eenmaal een geloofwaardig verhaal heeft gereconstrueerd, kan vervolgens vanuit dit verhaal *top-down* verder worden gezocht naar informatie die dit verhaal kan bewijzen of ontkrachten.

De structuur van het verhaal

Ook bij zoekzaken wordt echter niet zomaar in het wilde weg gezocht naar informatie. Ook dan wordt het zoekproces gestructureerd door een verhaal. Er is bij zoekzaken als het ware sprake van een raamwerk van een verhaal, waarin eerst een aantal hoofdelementen ingevuld moeten worden. Vanuit de waargenomen gevolgen van een gebeurtenis kan in het algemeen een aantal verhaalelementen worden ingevuld. Soms komen deze elementen direct ter kennis van de politie. In andere gevallen moeten ze via onderzoek worden achterhaald. Bij een moordzaak bestaan de kernelementen van het verhaal bijvoorbeeld uit een slachtoffer, gepleegde feiten, een plaats van handeling en een tijdstip waarop deze feiten zijn gepleegd. Vanuit deze kernelementen worden vervolgens zoekgebieden geïdentificeerd, waarin mogelijk informatie gevonden kan worden waarmee dit verhaal verder kan worden ingevuld.

Als bijvoorbeeld de identiteit van het slachtoffer bekend is, gaat de politie in de familie-, kennissen- of werkkring van dit slachtoffer op zoek naar informatie die mogelijk samenhangt met het gebeurde. De politie veronderstelt een verband tussen informatie over de leefwereld van het slachtoffer en het misdrijf wordt op deze informatie verder gerechercheerd.

Op dezelfde wijze levert de plek waar het slachtoffer van het leven is beroofd een aantal zoekgebieden op die informatie over het misdrijf kunnen bevatten. Op deze plek kan bijvoorbeeld gericht gezocht worden naar fysieke sporen. Ook kan rond deze plek gericht worden gezocht naar getuigen. Dit gebeurt bijvoorbeeld bij buurtonderzoek of een passantenonderzoek, met publicaties in de media of het televisieprogramma *Opsporing Verzocht*. Als tevens het tijdstip van het misdrijf achterhaald kan worden, is het mogelijk nog gericht naar getuigen te zoeken. Bovendien kan de informatie die zij geven in dat geval veel preciezer aan de gebeurtenis worden gerelateerd.

Bij zoekzaken leveren de kernelementen van het verhaal dus specifieke zoekgebieden op. Als de politie zich een verband kan voorstellen tussen de informatie die in dit zoekgebied wordt gevonden en de gebeurtenis die wordt onderzocht, leveren deze zoekgebieden concrete onderzoeklijnen op, waarmee hypothesen verder kunnen worden onderzocht en het verhaal verder kan worden ingevuld.

De kernelementen van het verhaal

Bij zoekzaken wordt tijdens het opsporingsonderzoek allereerst gericht gezocht naar de kernelementen die de grote lijn van een verhaal bepalen: 'Wie speelt een rol in dit verhaal?', 'Waar en wanneer heeft dit verhaal zich afgespeeld?' en 'Welke daad is eigenlijk geschied?'. Ontbreken deze kernelementen, dan kunnen de zoekmogelijkheden die de gebeurtenis in principe biedt niet worden uitgebuit. Het is dan niet duidelijk in welke gebieden informatie moet worden gezocht en het onderzoek strandt wegens gebrek aan sturing. Als in een moord-

onderzoek de identiteit van het slachtoffer onbekend blijft, is het vrijwel ondenkbaar dat de dader kan worden achterhaald. Bij de meeste moordzaken is er namelijk een relatie tussen het slachtoffer en de dader. Maar dat is niet de enige reden. Kernelementen als de dag en het tijdstip waarop het misdrijf heeft plaatsgevonden, de plek waar het zich heeft afgespeeld, het motief van de dader en de gebeurtenissen die aan het misdrijf vooraf gingen of hierop volgden, kunnen moeilijk zo niet onmogelijk worden achterhaald als het niet duidelijk is om wie het verhaal draait.³³

Als geen van de kernelementen met zekerheid kan worden ingevuld, richten rechercheonderzoekers zich vrijwel volledig op het identificeren van het slachtoffer. Dat was bijvoorbeeld het geval in de zaak van het zogenaamde Meisje van Nulde. Op 27 augustus 2001 werd in het water bij strand Nulde (gemeente Putten) de romp van een onbekend meisje aangetroffen. Drie dagen later vond men op de kade van de Nieuwe Waterweg bij Hoek van Holland een kinderhoofdje dat van hetzelfde meisje afkomstig bleek te zijn. In oktober werd in het Veluwemeer bij Harderwijk haar hand gevonden. Het gehele opsporingsonderzoek richtte zich op het vaststellen van de identiteit van het meisje. Dat lukte pas in december. Zij bleek de bijna 5 jarige Rowena Rikers uit Rotterdam te zijn. Pas toen werd onderzoek naar de daders mogelijk. Op 18 december 2001 werden de moeder van het meisje en moeders vriend in Spanje als verdachten aangehouden.

Het opsporen van de dader bij opsporingszaken en zoekzaken

Waar het bij opsporingszaken direct duidelijk is via welke aanknopingspunten naar een verdachte kan worden gezocht, is dit bij zoekzaken veel minder duidelijk. Het is dan ook opvallend dat opsporingszaken en zoekzaken nauwelijks van elkaar verschillen voor wat betreft de inspanningen van de politie om tot een verdachte te komen. Hoewel de aard van het zoekproces verschilt, blijken de inspanningen van de politie in beide soorten zaken gering. Ook voor deze zaken geldt dat de dader of snel, of niet wordt opgespoord.

Het zoeken naar informatie bij opsporingszaken

Bij opsporingszaken worden de initiële aanknopingspunten die het verhaal biedt in het algemeen uitgerechercheerd. Deze onderzoekslijnen leiden vooral naar getuigen en naar politiekennis. Tabel 4 laat zien, dat politiekennis bij opsporingszaken een belangrijke rol speelt. In het merendeel van de zaken kan specifieke informatie die door een slachtoffer of getuige wordt gegeven, zoals een signalement, een gebruikt vervoermiddel of kenmerken van de vriendengroep waarin de dader zich beweegt, gekoppeld worden aan informatie die bij de politie bekend is of die opgezocht kan worden in bestanden. Bij een klein deel van de zaken kan de politie een koppeling maken tussen het hele verhaal over de

33. Meestal kan de identiteit van het slachtoffer namelijk eenvoudig worden achterhaald als over andere kernelementen van het verhaal wél duidelijkheid bestaat. Als het bijvoorbeeld duidelijk is waar en wanneer een gebeurtenis zich heeft afgespeeld en wat er ongeveer gebeurd kan zijn, kan deze informatie gebruikt worden om het slachtoffer te identificeren.

gebeurtenis en andere zaken waarvan ze op de hoogte is. Op basis van overeenkomsten in bijvoorbeeld de werkwijze van de dader of de aard van het delict, in combinatie met de plek waar het delict werd gepleegd, kan de politie dan een verband leggen tussen het misdrijf en andere verhalen waarvan ze op de hoogte is geraakt. Daarnaast speelt ook de inzet van herkenningmethoden een belangrijke rol bij dit identificatieproces (zie tabel 4).

Tabel 4: Overzicht van de inzet van de verschillende opsporingsmethoden in de identificatiefase van opsporingszaken en zoekzaken, en van het percentage zaken waarin deze methoden een bijdrage leverden aan het vinden van de dader. Bron: De Poot & Van Koppen (2002).

	Opsporingszaken (N=385)		Zoekzaken (N=198)	
	Methode ingezet	Resultaten methode dragen bij aan vinden dader	Methode ingezet	Resultaten methode dragen bij aan vinden dader
Informatie slachtoffer	94%	32%	2%	0%
Getuigenonderzoek	57%	16%	74%	12%
Technisch onderzoek	28%	2%	76%	5%
Politiekennis	49%	22%	37%	13%
Acties en waarnemingen door de politie	22%	2%	15%	2%
Herkenningmethoden	30%	9%	7%	2%
Totaal	100%	44%	100%	23%

Wanneer de voor de hand liggende onderzoekslijnen die het verhaal biedt niet tot een oplossing leiden, wordt het onderzoek in het algemeen stopgezet. Dit is een opvallend feit. In het verhaal dat door een slachtoffer of getuige wordt gegeven, ligt namelijk niet alleen concrete opsporingsinformatie opgesloten. Aan de hand van dit verhaal kunnen ook nieuwe zoekgebieden geïdentificeerd worden, waarin nieuwe informatie over de gebeurtenis kan worden gezocht. Zo zou bij een beroving bijvoorbeeld gericht gezocht kunnen worden naar het gestolen goed bij opkopers en helers, of zou gezocht kunnen worden naar getuigen die een deel van de gebeurtenis hebben gezien. Het exploreren van nieuwe zoekgebieden en het zoeken naar nieuwe informatiebronnen blijkt echter een proces te zijn dat slechts bij een klein deel van de opsporingszaken plaatsvindt. Alleen bij de zeer ernstige zaken zoekt men naar nieuwe informatiebronnen. In opsporingszaken worden meestal wél de getuigen gehoord die het slachtoffer in zijn verhaal noemt, maar wordt niet gezocht of er nog andere getuigen te vinden zijn, die informatie over de gebeurtenis kunnen verschaffen, bijvoorbeeld met een buurtonderzoek of publicatie in de media.

Het zoeken naar informatie bij zoekzaken

Het exploreren van nieuwe zoekgebieden en het zoeken naar nieuwe informatiebronnen is karakteristiek voor de manier waarop in zoekzaken te werk wordt gegaan. Ook in zoekzaken wordt het opsporingsonderzoek echter opvallend snel

stopgezet. De zaak wordt opgelost als voor de hand liggende zoekgebieden – zoals een sporenonderzoek op de plaats delict, een buurtonderzoek of een pas-santenonderzoek – informatie opleveren die naar de verdachte leidt. Worden er echter niet direct sporen of getuigen aangetroffen of biedt de aangetroffen informatie geen aanknopingspunten, dan wordt het onderzoek stopgezet. Ook voor zoekzaken geldt dat alleen in zaken die zeer ernstig zijn, wordt doorgezocht wanneer deze voor de hand liggende zoekgebieden niet direct tot een oplossing leiden.

De relatie tussen een dader en het object van misdrijf

Bij het merendeel van de zoekzaken wordt geen directe relatie verondersteld tussen de dader en het object waarop deze dader zijn misdrijf heeft gericht. Dit maakt het moeilijk om via de grote lijn van het verhaal over een gebeurtenis tot een verdachte te komen. Bij de meeste moorden is er een beperkte groep potentiële verdachten, maar bij inbraak is deze groep aanzienlijk groter. Bij een moordzaak biedt het verhaal meer aanknopingspunten en zoekgebieden dan bij inbraak of brandstichting.³⁴ Bij moordonderzoeken spelen mogelijke verhalen en hypothesen een grote rol. Wanneer echter geen relatie tussen de dader en het object van zijn misdrijf wordt verondersteld, leidt het verhaal over het misdrijf naar voor de hand liggende zoekgebieden, zoals de plek van het misdrijf en de wijze waarop het misdrijf is gepleegd. Hoewel er daarnaast nog meer zoekgebieden voorstelbaar zijn, zoals de gestolen goederen, de vluchtroute van de dader, of het lidmaatschap van de vrijwillige brandweer,³⁵ zijn dit de twee zoekgebieden waarop de politie zich doorgaans richt. Onderzoek van Greenwood en Petersilia³⁶ bevestigt dit verschil. Zij lieten zien dat moordzaken nogal eens opgehelderd worden door extra inspanningen en bijzondere activiteiten van de politie en dat rechercheurs het bij de overige zaken vooral moeten hebben van gedegen routineonderzoek in de verschillende zoekgebieden.

De rol van technisch onderzoek bij zoekzaken

Tabel 4 laat zien dat het zoeken naar technische sporen en naar getuigen de meest geijkte manieren zijn waarop in zoekzaken naar informatie wordt gezocht. Deze zoektocht draagt echter slechts in een klein deel van de zaken bij aan het vinden van de dader. Vooral het technische onderzoek levert slechts een geringe bijdrage aan dit identificatieproces. In de eerste plaats worden er niet veel unieke dadersporen gevonden op de plaatsen waar misdrijven zijn gepleegd. Zo hebben branden de neiging sporen te vernietigen en proberen de meeste daders te voorkómen dat ze unieke sporen achterlaten. Ze dragen handschoenen of

34. Overigens wordt er ook bij brandstichting nogal eens een relatie verondersteld tussen de dader en het object waar de dader zich op heeft gericht. Van de 250 door ons onderzochte brandstichtingen kon met zekerheid worden vastgesteld dat 7% naar aanleiding van een ruzie of uit wraak werd gepleegd en dat 1% door het slachtoffer zelf werd gepleegd om verzekeringsgeld op te kunnen strijken.

35. Branden blijken nogal eens door leden van de vrijwillige brandweer gesticht te worden met als doel deze branden later zelf op heldhaftige wijze te kunnen blussen.

36. Greenwood & Petersilia (1975, hoofdstuk 6).

condooms, verplaatsen het lichaam van een slachtoffer zodat de plaats delict niet meer te traceren is of gaan deze plek met schoonmaakmiddelen te lijf.

Maar zelfs als er unieke dadersporen – zoals vingersporen of biologische sporen – aangetroffen worden, dan nog is de kans gering dat met deze sporen de dader wordt gevonden. Van een groot deel van de daders zijn in de landelijke bestanden namelijk geen vingersporen of DNA-profielen opgeslagen. Daarnaast bewijst een spoor dat afkomstig is van een bepaalde persoon nog niet dat deze persoon ook het misdrijf heeft gepleegd. Technische sporen bewijzen hun nut vooral nádat een mogelijke verdachte met andere opsporingsmethoden is geïdentificeerd. Ons eigen onderzoek liet zien dat slechts in 1% van de onderzochte zoekzaken een verdachte werd geïdentificeerd met aangetroffen sporen of een combinatie van sporenonderzoek en kennis die de politie heeft opgeslagen in bestanden. Daarnaast bleek het sporenonderzoek nog in een kleine 4% van deze zaken bij te dragen aan het bewijs nádat eerst met andere sporen een verdachte werd geïdentificeerd.

Toch levert het technische onderzoek niet alleen een zinvolle bijdrage in de bewijsfase van het onderzoek. Ook het opsporen van een dader kan wel degelijk ondersteund worden door technische onderzoek. Dit heeft te maken met de opsporingsinformatie die aangetroffen sporenbeelden in zich dragen. Uit een sporenbeeld kan bijvoorbeeld worden afgeleid op welke wijze de dader te werk is gegaan, op welk tijdstip een misdrijf is gepleegd of welk wapen een dader heeft gebruikt. Braaksporen kunnen informatie verschaffen over de werkwijze van de inbreker, en uit de temperatuur van een aangetroffen lichaam kan worden afgeleid op welk tijdstip de dood is ingetreden. Met deze informatie kunnen de kernelementen van het verhaal dan verder worden ingevuld.

Informatie over de plek, het tijdstip en de aard van het misdrijf kan vervolgens een belangrijke rol spelen in de zoektocht naar andere zaken die met dit misdrijf in verband staan. Ook in zoekzaken blijkt vaak gezocht te worden naar politiekennis en in ruim de helft van de opgeloste zaken blijkt deze kennis te helpen bij het vinden van een dader. In tegenstelling tot opsporingszaken, blijken zoekzaken vooral opgelost te worden doordat de politie de zaak kan koppelen aan andere zaken waarvan ze op de hoogte is geraakt. Het verhaal kan in dat geval gekoppeld worden aan andere verhalen met overeenkomstige elementen. Deze overeenkomst leidt dan tot nieuwe zoekwegen of – wanneer er een overeenkomst wordt gevonden met een opgeloste zaak – direct tot een mogelijke dader.

Aanvullend bewijs in opsporingszaken en zoekzaken

In 40% van de opsporingszaken en zoekzaken wordt geen verder onderzoek verricht nadat de verdachte is geïdentificeerd. In deze zaken wordt dan alleen nog de verdachte verhoord ter bevestiging van het gereconstrueerde verhaal. Blijkbaar heeft de politie in deze zaken vaak al zoveel bewijsmateriaal vergaard in de opsporingsfase, dat het zoeken naar meer bewijs niet nodig is. Opsporingszaken en zoekzaken blijken niet van elkaar te verschillen in de methoden die in de bewijsfase worden ingezet. In de zaken die verder worden onderzocht worden één à twee verschillende methoden ingezet (zie tabel 3).

Ons onderzoek toonde aan de activiteiten in de bewijsfase van deze zaken vooral afhangen van de resultaten van het verdachtenverhoor. In het algemeen

blijken verdachten in deze onderzoeken snel aangehouden te worden nadat ze zijn geïdentificeerd.³⁷ Als de verdachte het verhaal van de politie direct bevestigt, is er in het algemeen geen verder onderzoek nodig. Stelt de verklaring van de verdachte de zaak echter in een ander licht of wordt het verhaal eenvoudigweg ontkend, dan wordt verder onderzoek verricht aan de hand van de aanknopingspunten die het verhaal van de verdachte biedt. Als het verhaal van de verdachte niet overeenkomt met het verhaal dat via onderzoek werd gereconstrueerd, dan wordt verder onderzoek verricht om de strijd tussen deze twee verhalen te beslechten.

Hoe politieonderzoeken stranden

Veel misdrijven waarvan de politie op de hoogte raakt worden niet opgelost. Voor een deel komt dit omdat zaken niet in onderzoek worden genomen en voor een deel omdat het opsporingsonderzoek strandt. We bespreken een aantal oorzaken.

Het misdrijf past niet in de gekozen politieorganisatie

Als een nieuw onderzoek zich aandient en de eerste acties ter plaatse zijn uitgevoerd, volgt vrijwel onmiddellijk de vraag waar in de organisatie het onderzoek moet worden aangepakt. In het algemeen is het antwoord op deze vraag duidelijk. Hoewel politieregio's van elkaar verschillen in hun organisatorische vorm, worden in het algemeen drie niveaus onderscheiden. Op regionaal en bovenregionaal niveau houdt de recherche zich bezig met de aanpak van de georganiseerde criminaliteit. Op districtelijk of bovenlokaal niveau wordt de zogenaamde middencriminaliteit aangepakt. Hieronder vallen overvallen, verkrachtingen, moord en doodslag en seriematige misdrijven. Op het lokale niveau richt men zich op de veel voorkomende criminaliteit. Als er sprake is van een kapitaal delict dat de capaciteit van het district overschrijdt, kan ondersteuning gevraagd worden aan alle districten uit de regio. In zo'n geval wordt een recherche bijstandsteam (RBT) opgericht.³⁸

Niet alle zaken houden zich echter keurig aan deze organisatorische indeling en niet voor alle zaken is daarom een eenduidig antwoord te geven op de vraag waar en onder wiens verantwoordelijkheid de zaak moet worden aangepakt. Als een misdrijf niet past in de gekozen politieorganisatie volgt vaak een inadequate reactie van de politie waardoor het onderzoek strandt. Voorbeelden van dit soort zaken zijn: (1) zaken die te groot of te gecompliceerd zijn om binnen een districtelijke rechercheafdeling te onderzoeken, (2) zaken die eigenlijk te groot zijn voor de regio en in interregionaal verband aangepakt zouden moeten worden,³⁹

37. Blijkbaar heeft de politie veel vertrouwen in het verhaal, als ze de verdachte zelf heeft opgespoord. Soms is dit terecht, omdat de informatie die tijdens het onderzoek is vergaard hiervoor voldoende ankers biedt. In andere gevallen berust dit vertrouwen op een illusie en blijkt men niet veel meer in handen te hebben dan een betrouwbaar verhaal en een mogelijke verdachte die hierin een rol kan hebben gespeeld.

38. Zie Van Gemert (2001).

39. Zie hierover ook Hulsenbek (2002).

en (3) vormen van georganiseerde criminaliteit die gepaard gaan met zichtbare misdrijven.

Grotere zaken, zoals seriematige misdrijven, worden in eerste instantie op districtelijk niveau aangepakt. Gaandeweg een onderzoek blijkt echter nogal eens dat het geconstateerde probleem het topje van een ijsberg is en dat de aard van het probleem de districtsgrenzen overschrijdt. De meest logische vervolgstap zou zijn het onderzoek op een hoger niveau in de organisatie aan te pakken. In het merendeel van de regio's is er echter geen doorstroom mogelijk van districtelijk naar regionaal of interregionaal niveau. Op regionaal en bovenregionaal niveau wordt namelijk projectmatig gewerkt. Zaken die aan dit deel van de organisatie worden aangeleverd, belanden daar op de plank totdat er ruimte komt voor een nieuw onderzoek. Op dat moment worden de verschillende aangeleverde zaken met elkaar vergeleken en wordt één van de onderzoeken gekozen. Of en wanneer een aangeleverd onderzoek verder zal worden onderzocht, is dus maar de vraag. Hierdoor strandt een deel van de grote onderzoeken. Vaak zijn dit onderzoeken waarin al veel investeringen gedaan zijn door de politie en soms zijn dit onderzoeken die al gedeeltelijk zijn opgelost. Zaken die te groot zijn voor het district en te klein voor de regio vallen op die manier structureel tussen de wal en het schip. Op districtelijk niveau kunnen ze niet worden afgerond omdat deze afdelingen niet over de benodigde capaciteit of expertise beschikken en op regionaal niveau kunnen ze niet worden opgepakt omdat er altijd zwaardere zaken zijn die meer prioriteit hebben. In verschillende regio's probeert men dit probleem te ondervangen door interdistrictelijke projectteams op te richten voor de aanpak van deze zaken. Ook deze projectteams komen echter moeilijk van de grond, omdat de aanpak van nieuwe zaken vaak meer urgentie heeft dan de aanpak van sluimerende problemen of vormen van georganiseerde criminaliteit.

Eenzelfde probleem doet zich voor bij zaken die de regionale grenzen overschrijden en in interregionaal verband aangepakt zouden moeten worden. Dit is bijvoorbeeld het geval bij groepen criminelen die al delicten plegend door het land trekken en bij professionele dadergroepen die actief zijn in verschillende politieregio's.⁴⁰ Het probleem bij de aanpak hiervan is dat geen van de betrokken politieregio's zich verantwoordelijk voelt voor de oplossing ervan en dat iedere regio zijn eigen prioriteiten heeft. Eén regio moet in zo'n geval het onderzoek naar zich toe trekken. Die regio kan dan hulp uit andere regio's opeisen. Als die hulp niet geleverd wordt zijn er twee mogelijkheden. Of het onderzoek wordt afgeblazen óf men pakt alleen de zaken op die in de eigen regio spelen. In het ene geval strandt het hele onderzoek, in het andere geval een gedeelte.

Als criminele groeperingen zichtbare misdrijven – zoals een grote overval of een moord – plegen, wordt een onmiddellijke reactie van de politie verwacht. De vraag is dan of er een incident moet worden bestreden en het onderzoek naar de zaak dus op districtelijk niveau moet worden aangepakt, of dat er een vorm van georganiseerde misdaad bestreden moet worden en het onderzoek op regionaal of interregionaal niveau thuishoort. Omdat op regionaal en bovenregionaal niveau projectmatig wordt gewerkt, is het vormen van een RBT de geijkte wijze waarop dergelijke onderzoeken worden aangepakt. De vorming van zo'n ad hoc-team is de enige manier waarop het onderzoek direct kan worden gestart en

40. Marvell & Moody (1998).

waarmee bijstand uit andere districten kan worden opgeëist. RBT's zijn echter niet toegerust om criminele groeperingen op te rollen. Traditioneel worden dit soort teams in het leven geroepen ten behoeve van kortdurende onderzoeken, waarbij in een korte tijd veel werk verzet moet worden. De leden worden voor enkele weken aan de staande organisatie onttrokken en gaan weer terug naar hun eigen team als de klus is geklaard. Om criminele groeperingen te kunnen bestrijden is in de regel echter een veel langduriger onderzoek vereist, waarin ook het gebruik van bijzondere opsporingsmethoden niet wordt geschuwd. De gekozen werkwijze heeft tot gevolg dat het RBT veel informatie vergaart over de dadergroepering die achter een misdrijf schuilgaat. Wanneer dit team echter na enkele weken wordt stopgezet, stopt het onderzoek. Door het starre systeem waarin de regionale en interregionale afdelingen werken, kunnen deze onderzoeken niet worden voortgezet op het niveau waar ze thuishoren. De praktijk is derhalve dat deze niet goed uitgediepte onderzoeken in de kast verdwijnen totdat de groepering weer toeslaat. Op dat moment worden de resultaten van het onderzoek weer uit de kast opgediept en gebruikt voor een nieuw ad hoc-onderzoek dat weer te vroeg stopt. Hierdoor krijgen professionele criminelen behoorlijk vrij spel.

Zoekgebieden worden niet geëxploreerd

Onderzoeken leiden nogal eens naar zoekgebieden die moeilijk onderzoekbaar zijn, bijvoorbeeld omdat het onderzoeksgebied omvangrijk is, omdat er veel kosten gemoeid zijn met het onderzoek, of omdat het onderzoek moeilijk te organiseren is. Dit soort gebieden worden meestal niet in onderzoek genomen. Zo werd in een moordonderzoek bijvoorbeeld geen onderzoek verricht in het asielzoekerscentrum waar het slachtoffer vaak kwam, omdat voor het ondervragen van de bewoners van dit centrum veel verschillende tolken nodig waren. In een andere moordzaak werd een Oost-Europese groepering om dezelfde reden niet ondervraagd. In een derde moordzaak werd het slachtoffer vlak bij een grote waterplas gevonden. In dat onderzoek werd gespeurd naar het moordwapen in de omgeving van de plaats delict, maar de plas werd overgeslagen, omdat veel tijd en geld gemoeid zou zijn met het zoeken in die plas.

Lang niet alle mogelijke kansen op het vinden van bewijsmateriaal en het opsporen van de dader worden dus benut. In het algemeen probeert men in een opsporingsonderzoek de kans dat een zoekgebied zinvolle informatie oplevert af te zetten tegen de investering die het kost om dat zoekgebied te exploreren.⁴¹ Zijn de kosten hoog, dan laat men het zoekgebied onbenut.

Zoekgebieden leveren geen informatie op

Vaak leveren potentiële zoekgebieden geen informatie op. Soms gebeurt dit omdat er geen informatie is. In veel gevallen is de informatie wél aanwezig (geweest), maar kan ze niet (meer) worden achterhaald of wordt ze over het hoofd gezien. Zo blijken er nádat een zaak is opgelost vrijwel altijd getuigen te zijn die meer van de zaak wisten, maar zich niet bij de politie hebben gemeld.

41. Het is echter onduidelijk waarop men deze kansschattingen baseert. De eigen, vaak geringe, ervaring en de verhalen en anekdotes die men kent, lijken hierbij een grote rol te spelen.

Ook blijkt gezochte informatie nogal eens vernietigd te zijn op het moment dat de politie ernaar vraagt. Dit speelt bijvoorbeeld bij videobanden van beveiligingscamera's en bij fysieke sporen waar men in eerste instantie niet aan heeft gedacht. In een moordonderzoek dacht de technische recherche er bijvoorbeeld pas aan om op de telefoon van het slachtoffer naar vingersporen te zoeken nádat uit de printlijst bleek dat er vanuit het huis van het slachtoffer was gebeld. In dat onderzoek werden de sporen van de dader – dagen na het misdrijf, en nádat de plaats delict al was schoongemaakt – nog aangetroffen op de telefoon. Als er geen sporen waren gevonden, zou men nooit hebben kunnen achterhalen of ze er ooit wel waren geweest. In een ander onderzoek wilde men – om het verhaal van een getuige te verifiëren – achterhalen in welke versnelling de auto van de daders bij aantreffen had gestaan. Het antwoord op deze vraag kon niet meer worden achterhaald, omdat men deze auto, die nogal wat stank en troep veroorzaakte in de garage, had laten weghalen.

Ook komt het nogal eens voor dat mensen zich niets meer van de bewuste dag of avond kunnen herinneren, omdat hier veel te laat naar wordt gevraagd. Zo volgden wij een moordonderzoek waarin de directe burens van een slachtoffer ruim een maand na de moord voor het eerst werden ondervraagd. Hoewel deze mensen thuis waren geweest toen hun buurvrouw in haar eigen woning om het leven was gebracht, konden ze zich weinig meer van die avond herinneren.

Zoekgebieden leveren tegenstrijdige informatie op

Vaak blijkt informatie die afkomstig is van verschillende bronnen niet met elkaar verenigd te kunnen worden. Zo kan de ene getuige beweren dat de dader een pistool in zijn handen had, terwijl de ander beweert dat hij dreigde met een mes. Ook zijn signalementen van eenzelfde dader soms onverenigbaar. Zo werd dezelfde persoon in een onderzoek door de ene getuige als een grote donkere man gekarakteriseerd, en door de ander als een wat gedrongen, blonde persoon. In een onderzoek naar een vermissing bleek achteraf dat de dame in kwestie na haar dood nog door dertig getuigen op verschillende plekken en in verschillende kledij was gesignaleerd.

Aangezien in vrijwel elk wat groter onderzoek sprake is van informatie die niet met elkaar kan worden verenigd, probeert de politie meestal toch verder te Rechercheren op tegenstrijdige informatie. Hiervoor hanteert ze verschillende strategieën. De meest gebruikelijke strategie is de betrouwbaarheid van de verschillende informatiebronnen te waarderen en vervolgens de meest betrouwbare informatie als uitgangspunt te nemen. De informatie die het beste past bij de overige informatie wordt in het algemeen als het meest betrouwbaar beoordeeld. Hierdoor wordt echter gemakkelijk voorbijgegaan aan relevante informatie die in eerste instantie niet goed bij het gereconstrueerde verhaal past. Een tweede strategie is het zoeken naar overeenkomsten in de informatie en vervolgens op deze min of meer zekere informatie verder Rechercheren. In dat geval wordt de informatie die niet eenduidig is als onbekend beschouwd totdat er nieuwe informatie wordt gevonden waaraan deze informatie kan worden afgewogen. Een derde strategie is het zoeken naar een soort gemiddelde. Van de man die door de ene getuige zwart en door de ander blond wordt genoemd, wordt dan aangenomen dat hij donkerblond is.

Mogelijke aanknopingspunten of sporen worden over het hoofd gezien of niet nagetrokken

Tips die de politie binnen krijgt, of informatie waar ze gedurende het onderzoek op stuit worden lang niet altijd op waarde geschat. Soms is de informatie onverenigbaar met het verhaal waar men in gelooft, soms is de informatie zelf ongehoorzaam en soms acht men verkregen informatie van gering belang voor het onderzoek.

Vaak blijkt ook de wijze waarop de informatiestroom wordt gereguleerd debet te zijn aan het feit dat verkregen informatie over het hoofd wordt gezien. In grote onderzoeken komt veel informatie tegelijk binnen. Deze informatie moet goed georganiseerd worden zodat ze zo nodig kan worden gebruikt. De waarde van de verkregen informatie is niet altijd direct duidelijk. Pas in de loop van een onderzoek blijkt of verkregen informatie klopt met andere onderzoeksbevindingen of dat ze hiermee juist onverenigbaar is. Vaak wordt in eerste instantie niet doorgerechercheerd op verkregen informatie, maar wordt deze informatie in een later stadium van het onderzoek bijzonder zinvol als ondersteuning van een verhaal. Alleen wanneer de informatie goed georganiseerd en gedocumenteerd is, kan ze op het juiste moment worden teruggevonden en zinvol worden aangevend. Aan een degelijk informatiemanagement blijkt het in grote onderzoeken echter nogal eens te schorten.

Zoeklijnen lopen dood

In een onderzoek lopen veel potentiële zoekmogelijkheden dood. Zo hebben getuigen de gebeurtenis vaak zo slecht waargenomen dat ze de dader niet kunnen herkennen, worden er mooie gave sporen gevonden die geen match opleveren met de sporen in beschikbare bestanden, of kunnen aangetroffen sporen wel geïdentificeerd worden, maar blijken ze niet uniek te zijn. Zo kan bijvoorbeeld blijken dat de tape die door de daders werd gebruikt van het meest verkochte merk is en in veel verschillende winkelketens wordt verkocht. Ook kan blijken dat de schoensporen die aangetroffen werden op de plaats delict afkomstig zijn van zolen die onder vrijwel alle gangbare sportschoenen zitten.

Vaak ook blijkt een nagetrokken zoekspoor achteraf niet overeen te komen met de informatie waar men naar zocht. Zo kan blijken dat een potentiële verdachte weliswaar in het bezit is van een pistool, maar dat het wapen dat bij hem wordt aangetroffen niet het wapen is waarmee het slachtoffer werd vermoord. Een ander voorbeeld is dat het horloge dat door een heler was verkocht aan een klant die het weer aan een ander had doorverkocht, wel getraceerd wordt, maar niet het horloge blijkt te zijn dat het slachtoffer afhandig was gemaakt.

Uiteraard is niet te voorkomen dat zoeklijnen doodlopen. Wel te voorkomen is, dat zinvolle informatie die het zoekproces heeft opgeleverd en beslissingen die men heeft genomen later niet meer te achterhalen zijn. Het is daarom van belang informatie goed te registreren. In de eerste plaats moet dat omdat ook doodlopende zoekwegen informatie kunnen opleveren die later in het onderzoek – of soms in een ander onderzoek – van nut kan worden. In de tweede plaats kan het nodig zijn dat de oorspronkelijke informatie waar de zoeklijn uit voortkwam opnieuw in onderzoek wordt genomen. In het algemeen stopt het onderzoek naar een specifiek aanknopingspunt op het moment dat een zoekweg doodloopt. Toch kan blijken – zoals in het geval van het horloge – dat een nieuwe zoekweg vanuit deze informatie wél tot de dader leidt. Andere helers en opko-

pers, die niet meer werden ondervraagd omdat men dacht een mooi spoor te hebben gevonden, kunnen zinvolle bronnen blijken wanneer dit oorspronkelijke spoor geen oplossing biedt. Doordat onderzoeken soms snel bepaalde zoeklijnen opleveren, kan uit het oog worden verloren dat de oorspronkelijke informatie ook andere nog niet onderzochte mogelijkheden biedt. Slechts zelden worden deze mogelijkheden alsnog te baat genomen nadat een onderzoekslijn is doorgelopen. Hierdoor worden in onderzoeken vele kansen gemist.

Zoeklijnen stoppen vroegtijdig

De belangrijkste reden om een zoeklijn te stoppen, is dat men de verklaring van een getuige of de aangetroffen informatie ziet als een bevestiging of ontkrachting van het verhaal dat men reconstrueert. Wanneer een potentiële verdachte bijvoorbeeld een sluitend alibi heeft, wordt aangenomen dat hij niets met het misdrijf te maken heeft. Heeft hij een sluitend alibi voor zijn aanwezigheid in de omgeving van de plaats delict, dan wordt eveneens nogal eens aangenomen dat hij niets met het misdrijf te maken heeft. Dit eerste besluit lijkt legitiem, het tweede allerminst. In het algemeen worden eerdere veroordelingen van potentiële verdachten voor soortgelijke zaken gezien als een bevestiging voor hun daderschap. Blijkt uit de aangetroffen informatie dat deze verdachten niet voorkomen in de bestanden, dan wordt vaak aangenomen dat ze geen misdrijf hebben begaan. De gebruikte regels waarvoor men voor anker gaat zijn kortom nogal eens voor discussie vatbaar. Zoeklijnen blijken vaak vroegtijdig te stoppen vanwege het geloof in regels die nogal wat uitzonderingen kennen. Ook hierdoor worden kansen die het onderzoek biedt niet benut.

Conclusies

Of de politie misdrijven in onderzoek neemt en of hun activiteiten tot de oplossing van het misdrijf leiden, hangt in sterke mate af van de vorm waarin het misdrijf zich aandient en de informatie die bij aanvang van het onderzoek de politie in de schoot valt. Centraal bij de opsporing staat het verhaal dat de recherche zich gevormd heeft van het misdrijf en de omstandigheden – in de ruimste zin van het woord – waaronder het plaatsvond. Wij lieten in dit hoofdstuk zien dat sommige zaken eenvoudigweg niet opgelost kunnen worden omdat onvoldoende opsporingsinformatie aanwezig is. Andere zaken komen echter niet tot een oplossing omdat de politie onvoldoende rechercheert, het recherchewerk van onvoldoende kwaliteit is of omdat organisatorische factoren aan een goed opsporingsonderzoek in de weg staan.